

הרב נח דוד ארי' אייזיקאוויטש ברוקלין נ.י.

"חידוש הקלא אילן בזמננו"

ראשית נבאר מה היא קלא אילן, הקלא אילן הוא צבע דומה לתכלת והיו יכולים לזיף את התכלת ע"י צבע הקלא אילן, והיו רמאין שהיו צובעין חומי צמר בקלא אילן ומכרו אותן כתכלת ביוקר, מפני שהתכלת היא צבע יקר שעושין אותה מדרם החלזון שהיא דג העולה אחת לשבעים שנה כמבואר במס' מנחות (דף מ"ד), והקלא אילן היה מצוי בזול, וע"ז אמרו חז"ל (זמס' ז"מ ס"א), אמר רבא למה לי דכתב רחמנא 'ציאת מצרים ברכית, 'ציאת מצרים גבי ציצית, 'ציאת מצרים במשקלות, אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור למפה שאינה של בכור, אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בבכרי ומלוה אותם לישראל ברכית, וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא, ע"כ. כלומר, שהקב"ה יפרע ממי שמרמה את הבריות בדברים שא"ל לכן אדם להבחין בהם.

והנה, אף שהיו יכולין לזיף מראהו כמראה התכלת ממש עד שא"ל להכיר במביעות עין אם קלא אילן היא או תכלת, מ"מ נתנו חז"ל אופן בדקה להבחין בה אם הוא תכלת או קלא אילן, והוא במס' מנחות (דף מ"ג): ת"ר תכלת אין לה בדיקה, ואין נקחית אלא מן המומחה, והקשו בגמ' ותכלת אין לה בדיקה והא רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה, מיייתי מגביא גילא ומיא דשבילתא ומימי רגלים וכו', ומסיק מאי אין לה בדיקה נמי דקאמר אמעומה, דהיינו שכיון שתכלת צריך להיות נצבע לשמה, לכן צריכין לקנות מן המומחה שא"ל לברר אם הצובע צבע אותן לשמה. ולהלן יתבאר אי"ה הבדיקה מהו, ואיך הבדיקה מבחין בין תכלת לקלא אילן.

אמנם, על אף שכבר הזכרנו למעלה דברי הגמ' שהקב"ה בעצמו עתיד ליפרע ממי שמוכר תכלת מזויף ע"י קלא אילן מפני שא"ל להבחין ביניהם, עדיין אפשר להתווכח בזה דאפשר שיש חילוק דק בין תכלת לקלא אילן, ואמת היא שבספתם א"ל להבחין ביניהם, אבל אם היו מניחין אחד סמוך לשני אפשר שהיו יכולים להבחין קצת חילוק, וא"ת א"כ למה הצריכו חז"ל בדיקה דוקא ע"י סממנים אם אפשר להכיר ביניהם במביעות עין, יש לומר דהגמ' הראה אופן הצביעה לרווחא דמילתא למי שאין לו תכלת כדי שיוכל להבחין בין זו לזו, ועוד הרי אף אם יש לו תכלת אצלו מכבר הלא ערכך ערכא צריך, דמאן יימר שהתכלת שיש לו מכבר הוא התכלת האמיתי, ואפשר שהוא המזויף, ואפשר להביא קצת רא' שאין מראה הקלא אילן כמראה התכלת ממש והוא מדברי הרא"ש בשו"ת בשמים רא"ש (סימן רמ"ד) שכתב וז"ל: ואשר שאלתם אם קבלתם היתה דדוקא חלזון, אין בזה ספק שכן הודיעו אותנו והם ידעו איך נעשה וקבלו הדבר איש מפי איש, ואף שנמצא דם אחר שמתחת צבע הדומה לרקיע, יש בלי ספק עדיין שינוי בין זה לזה שלא ניתן להגדר בעינו, עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שצבע התכלת היתה מיוחדת במינה, והיה איזה שינוי דק בין קלא אילן לתכלת אף אם אי אפשר להבחין. וכן אפשר לדייק מדברי הרבינו יונה (זמס' זמס' פ"א ה"א) וז"ל: ר' אליעזר אומר משיכיר בין תכלת לכרתי וכו', והגבון כמו שפירש הרב ר' נתן בעל הערוך, דברתי הוא מין צבע שקורין היגדי ודומה לתכלת, ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש לכתחלה עכ"ל [ואי"ה להלן נבאר שצבע ההיגדי ואיגדי הם המה הקלא אילן], וא"כ הרי מבואר כאן שיכולין להבחין בין קלא אילן לתכלת, וכן כתבו התוס' (חולין מז' ד"ה אלא), שכרתי היא מה שקורין איגדי"ש בלע"ז, נמצא מפורש בדברי רבינו יונה שיכולין להכיר בין תכלת לקלא אילן במראהו.

מ"מ מדברי הגמ' (ז"מ ס"א: ה"ט), דמשמע שא"ל להבחין בין קלא אילן לתכלת, מ"מ אפשר להוכיח להיפך שהרי התוס' (ס"ט, ד"ה שמולה קלא אילן צנגדו ואומר תכלת הוא), כתבו וז"ל: ואע"ג דעובר על מצות ציצית מ"מ איצטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה, וברא"ש (על דברי הגמ' כאן) כתב: תולה קלא אילן בבגדו בשביל תכלת, ועיין בחכמת שלמה שכתב שהרא"ש והתוס' לדבר א' נתכוונו, שהרי לא דמו לשאר דברים שמונה שם "טומן משקלותיו במלח" ששם גזול ומרמה אחרים, וכאן בתולה קלא אילן הרי מרמה את עצמו, עכ"ז עדיין צ"ב שהרי מלשון "שתולה בבגדו" משמע לעצמו, ולא בתולה בבגדי אחרים, ונראה לפרש כמו שכתבתי שיכולין להכיר בין תכלת לקלא אילן אם מעמידן בסמוך זו לזו, ולכן תולה את הקלא אילן בבגדו שהקונים יבדקו בבגדו, ולכן עובר משעת תלייה. ובדברינו מדויק בדברי השיטה מקובצת, וז"ל: שתולה קלא אילן בבגדו וכו' ומחזיק עצמו כחסיד, וגם

(א) הן אמת שיש לפקפק באמינות הספר ויחוסו להרא"ש עיין שו"ת חת"ס או"ח סימן קנ"ד ד"ה ובעין, ובפרשת מרדכי או"ח סימן ה', ובשו"ת למה נדק (ליונאוויטש) או"ח סימן ה'. וע"ע מה שכתב בזה הגה"ק מראדזין צספרו פתיל תכלת דף י"ד. וע"ע צסס הגדולים ח"ב מע' ב' אות קכ"ו). מ"מ לא סמכתי על דבריו כ"א לסניף בעלמא.

מאנה ומרמה אחרים, שמוכר להם קלא אילן "שרואין שגם הוא עושה ממנו ציצית", ה"ר יהונתן. עכ"ל, הרי משמע שהמוכר שזיף אותו לובש אותו, כדי שיוכל להראות שגם הוא לבוש בצבע זה בדיוק, ולכן יקנו ממנו.

"הקלא אילן מהו"

[מנחת חינוך]

אכן, כמעט לא נכתב בשום מקום מפורש יוצא מה זה הקלא אילן, רק בשני מקומות נזכר קצת ברמיהו, והם הערוך שכתב (נעקד קלא אילן) שפירושו אי"נדקי. וכן בנמוקי יוסף (נצח מלע"ה פ"ה ה"א) כתב קלא-אבן, אילן-אינד"י בלע"ז, וכן פירש בערוך אינדקי עכ"ל, ומדברי הנמוקי"י רואים שלא רק שהקלא אילן היא האינדקי, אלא שגם היא פירוש מלת אילן, אך עדיין לא נתבאר מהו האינדקי עצמו.

והנה בערך אסטם כתב הערוך: איסטים אינדקי, ובלשון ערבי נ"ל, ובלשון ארמי מוריקא, פירוש אחר הוא ורד של קורטמין, ולו שם אחר בלשון הקדש הלוח הרע, ובלשון ארמי מוריקא, ובלשון ערבי עצפ"ר עכ"ל, הרי נתברר שהקלא אילן הוא האינדקי והאיסטים, והריבמ"ן והברטנורא (נמס' נלא"ס פ"ז מ"ז) כולם כותבים על האיסטים שהוא האינדקי והרמב"ם (נפ"ז מהל' ציצית) כתב וז"ל וכל שלא נצבע באותה צביעה (תכלת) פסול לציצית וכו', כגון שצבעו באיסטים או בשחור עכ"ל, הרי משמע מדברי הרמב"ם שהאיסטים הוא הקלא אילן שממנו מוסיפים התכלת, ואילו רש"י ושאר חכמי אשכנז כתבו שהאיסטים הוא הכרסום והחריע בפירוש השני שבערוך, שהם צובעים צבע צהוב שקורים גע"ל, והרב ר' שמואל אבן תבון (נפטר המלך המורט אשר נמלך הרב זצ"ל, נספר מורה נבוכים) כתב וז"ל, איסטים - לשון המשנה. שמתיו במקום מה שנקרא בלשון ערבי נ"ל, ובלע"ז אינד"י, מפני שמצאתי בעל הערוך פירשו כן, אע"פ שחכמי ספרד לא כן פירשו בו, ועם כל זה פירשתי כן עכ"ל.

ודבר זה עדיין צריך ביאור דהלא אף שיש ראשונים שכתבו על האיסטים שהוא האינדקי, ויש מהן שכתבו על הקלא אילן שהוא אינדגא, מ"מ אף אחד לא כתב על הקלא אילן ישר בבירור שהוא האיסטים, והוא קצת תמוה, ועוד צריך ביאור שהרי אם הקלא אילן והאיסטים הם דבר אחד, למה הם נזכרים בשתי שמות, שבמקום אחד קורא לה קלא אילן, ובמקום אחר קורא לה איסטים, (וא"ת שזה שמה נלשן משנה זה שמה נלשן ארמי, זה דחוק שהרי הערוך כתב נלשן ארמי הוא מוריקא), ועוד צ"ב לשון הגמ' (נצ"מ דף ס"א), אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא, וצ"ב דאם קלא אילן היא צמח האיסטים הלשון מגומגם, דהלא אין תולין הצמח ההוא בציצית, רק שצובעין הציצית ע"י הקלא אילן וצ"ב.

וההכרח לומר שהאינדג"א והנ"ל הם אכן שני דברים נפרדים, שהנ"ל הוא הצמח הנקרא בלשון המשנה איסטים, והאינדג"א הוא חימר צובע צבע כחול כעין תכלת, שמפיקים אותה מן הצמח האיסטים, והוא הנקרא קלא אילן, וזה בדיוק מה שכתב הנמוקי יוסף שפירוש מלת אילן הוא אינדג"א, דהיינו שהשם הארמי לחומר האינדג"א הוא קלא אילן, והצמח שממנו עושין זו הצבע הוא האיסטים בלשון משנה, והמוריקא בלשון ארמי, נמצא שהאיסטים והקלא אילן הם באמת שני דברים נפרדים, ובאמת היו יכולים לעשות אינדג"א=קלא אילן גם בימים ההם משאר ירקות, ורק איסטים היה נפוץ מאוד ובוול, מ"מ זה ברור שבכל מקום שזכר קלא אילן אין הכוונה לאיסטים כי אם לגוף הצבע האינדג"א, וכן מדויק מדברי רש"י (נצ"מ דף ס"א, נד"ה קלא אילן) שכתב: "צבע" הדומה לתכלת, שדייק שאין הכוונה לאיסטים כ"א לקלא אילן עצמו שהוא האינדג"א.

ולענייננו, היוצא מדברינו שקלא אילן הוא האינדג"א, ואין נ"מ מאיזה דבר שתוציאו אותו החומר הצובע האינדג"א, אם מעלי האיסטים או מדבר אחר, והנה בזמן הזה הצליחו איזו חוקרים בא"י להמציא את חומר האינדג"א מחומט הים הנקרא MUREX, ושמתו ע"ז כמוצא שלל רב, כסבורים היו שמצאו את התכלת שהרי יש להם צבע אינדג"ו שלא מן האיסטים, וכ"ז יען שלא הבינו הענין הזה כראוי, וסברו שהקלא אילן הוא האיסטים דוקא, מפני שהוא אינדג"א מן הצומח, ואינדג"א מן החי הוא תכלת, ומעות היא בידם שהאמת הוא שהאינדג"א היא הקלא אילן, ואין נ"מ אם הוא מן החי או מן הצומח, ובאמת דבר פשוט הוא, שהרי חז"ל נתנו סימן בדיקה על התכלת והוא בדיקה קעמיקלית, וממילא מוכרח שאם ע"י בדיקה זו מתבטל צבע האינדג"א מוכרח שכל מין אינדג"א אינו תכלת.

"צבעו"

ועתה נחקור לברר מהות צבע הקלא אילן, החזק היא הרפה, היינו אם צבע חזק היא המתקיים ועומדת ביפיה או לא. והנה מקור הדברים הוא בדברי הרמב"ם (נפ"ז מהל' ציצית) וז"ל, והתכלת האמורה בציצית צריך שתהא צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה, וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית, אע"פ שהיא כעין הרקיע, כגון שצבעו באיסטים או בשחור או בשאר המשחירין, הרי זה פסול לציצית עכ"ד, וכבר כתבנו שהרמב"ם ס"ל שהאיסטים הוא הקלא אילן, וא"כ מדברי הרמב"ם מפורש שהתכלת לעולם לא ישתנה מראיתו לגרעותא, ולהיפך בקלא אילן (אינדג"א) שמראיתו מתקלקלת, הנה מקור דברי הרמב"ם הם מדברי הגמ' (מנחות דף מ"ז), דאיתא שם שהרופה לבדוק תכלתו אם אינו קלא אילן יש כמה אופנים לבדוקו וז"ל: רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה מייחתי מגביא גילא, מיא דשביללתא, ומימי רגלים בן ארבעים יום, ותרו ליה בגווייהו מאורתא ועד לצפרא,

"איפרד חזות" פסולה, לא איפרד חזות" כשרה" ע"כ, נמצאנו למדים מדברי הגמ' מפורש בדברי הרמב"ם, שקלא אילן הוא צבע שאינו מתקיים, והתכלת היא צבע המתקיים.

ולכאורה קשה, דמצאנו בגמ' (צ"ק דף נג: נסוגיא דשיני קוניה), דהצובע צמר מחלוקת אי הוי שינוי מפני שיכולים להעביר ע"י צפון (שהוא חומר חריף המעביר כל מיני צבעים), וקאמר בגמ' דהא דקתני לא הספיק ליתנו עד שצבעו פמור (שטולס מודים דהוי שינוי) ואוקימנא בדברי הכל, בקלא אילן דלא עבר, ע"כ. הרי שקלא אילן הוא צבע חזק מאד יותר משאר צבעים (והא דקאמר נמנמות סס דעור ע"י מי רגלים, הרי שיכולים להעביר הצבע, ולמה הוי שינוי ע"כ דאינו עוזר לגמרי רק להיפרד חזות?), ולכאורה זה סותר דברי הגמ' והרמב"ם שקלא אינו צבע המתקיים, ועוד יותר תמוה עפ"י דברי הגמ' (נדה דף קכ.), שבעה סממנים מעבירין על הכתם: רוק תפל, ומי גריסין, ומי רגלים, ונתר, ובורית, קמוניא, ואשלג, וקאמר עוד שם בגמ': תנו רבנן, העביר עליו שבעה סמנים ולא עבר, צפון ועבר, טהרותיו טמאות. דצפון צבע נמי מעבר. נמצא, שצפון חזק הרבה יותר ממי רגלים שהוא משבע סממנים, וא"כ מה הוא קלא אילן החזק הוא הרפה, שהרי מתקיים בצפון החזק ואינו מתקיים במי רגלים הרפה, ולמה לא נקרא צבע המתקיים.

ועל כרחק לפרש שדבר העובר ע"י השבע סממנים הרי היא כתם ולא צבע, וא"א שיקרא צבע המתקיים (אף אם מליזה סנה יתקיים כשיענינו עליו לפון), משא"כ דבר העובר ע"י צפון שזהו משפט הצפון שמעביר כל צבעים, אין זה גרעון וחסרון בצבע לומר שהצבע אינו מתקיים, דהלא זהו משפט הצפון שמעביר כל צבעים, ומעתה הדבר פשוט שבדיקות הגמ' הוא במי רגלים (שהוא אחד משבע הסממנים), וכיון דעובר ע"י הוי אומר שהוא צבע שאינו מתקיים, אף אם הוא מתקיים ע"י צפון, משא"כ תכלת סבירא ל' הרמב"ם שאינו עובר ע"י השבע סממנים כלל, וממילא נקרא צבע המתקיים, ומעתה הדברים ברורים דהנה בתוספות (נזמים דף נה. ד"ה והא) כתבו בזה"ל, אבל מעיל דכתן גדול אינו יכול לכבסו על ידי צפון, משום דאמרינן במסכת נדה דאפילו צבעא נמי מעביר, וכן כתב הר"ש משאנ"ץ (נמורה סנהים פ"ג, פ"ק ו' ה"י ח') וז"ל, ודוקא אמעיל דלא אפשר בצפון, דבמס' נדה אמרינן צפון צבעא נמי מעביר, והתם כליל תכלת בעינן, שאין לו להעביר הצבע עכ"ל, אשר לכאורה הלא נראית כסתירה לדברי הגמ' והרמב"ם שתכלת היא צבע המתקיים, אבל לפי מה שכתבתי דאף אם עובר על ידי צפון נקראת צבע המתקיים נחא, שאכן אף צבע המתקיים עוברת על ידי צפון.

ובאמת מדברי הגמ' בבבא קמא הג"ל משמע בדברי התוס' דדוקא קלא אילן אינו עובר ע"י צפון משא"כ תכלת שעובר, אולם המהרש"ל בים של שלמה כתב איפכא שקלא אילן אינו עובר ע"י צפון וק"ו לתכלת, וכבר תמה בזה הגה"ק מראדזין (נפסרו פתל מלמ, נפרט הרניעי), דהלא הוא מפורש נגד דברי התוס' דובחים הג"ל, עיי"ש באריכות כל דבריו.

ואחר שכתבתי כל זה מצאתי שהגאון בעל צפנת פענח כבר רמז רמזא בדבריו לכל מה שכתבתי, שבהגהותיו על הרמב"ם (בהלכות נזירות פ"ג ה"ד, על מה שכתב התכלת אע"פ וכו' שאין עומדין) כתב וז"ל, ע"י ב"ק דף צ"ג ע"ב גבי קלא אילן (שאינו עובר ע"י לפון), ושם דף ק"א ע"א (דלפון צבעא נמי מעביר), וע"י זבחים דף צ"ה ע"א ע"ש (דמלמ עובר ע"י לפון) ע"כ, הרי מפורש כונתו להדגיש כמו שכתבתי, שקלא אילן שאינו עומד מ"מ אינו עובר בצפון, ואעפ"כ נקרא דבר שאינו עומד, ואילו תכלת שנקרא צבע עומד, מ"מ עובר כשמעבירין עליו צפון, וא"כ דעת שפתי ברור, ויתירה מזו הראה לי ת"ח א' שהגאון בעל צפנת פענח כתב במקום אחר דברים מפורשים יותר בדבריו, והוא במכתבי תורה (סימן ל"ז), וזה לשונו שם: וגבי פשתן יעין נדה דס"א ע"ב דאינו מקבל צבע, וכן ג"מ גבי שינוי ב"ק דצ"ג ע"ב, ורק גבי צמר אמרינן יש שבת סמנים ע"ג, ר"ל דגוף הצמר נעשה כמו עיקר האיסור, ולא מהני אם העבירו ע"י צפון, זה דיוק הגמ' ב"ק דק"א, דאל"כ למה ל' להדליק יעבור עליו צפון, וע"כ דנעשה עצם עכ"ד, והיוצא מדבריו לענינינו, דצבע דלא רק שהוא עומד אלא נקרא עצם הצמר, ואע"פ כן צפון מעביר, וע"כ דמפני שזהו משפטו שמעביר צבעים, ובצפנת פענח על הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פ"א, כתב לבאר את המחלוקה בתוספתא דעבודה זרה פ"ז, דקאמר קלא אילן שרשם בעצי אשירה ישרף, אחרים אומרים מטילין אותו לחומר עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה, שהמחלוקת אם אף זאת שאינו עומד שיכולין להעבירו נקרא עצם הצמר, דאז לא מהני העברה רק שצדיבין לשורפו ע"כ ולענינינו מבורר הדבר, דאין כאן מחלוקה כלל בין התוספות והרמב"ם, וכולהו ס"ל דתכלת הוא צבע עומד ומתקיים, וקלא אילן אינו עומד ומתקיים, ואעפ"כ צפון מעביר את התכלת. ואינו מעביר את הקלא אילן.

[אח"ח 1234567]

ולרווחא דמילתא אפשר לומר שיש גם שיטה אחרת בזה אם תכלת היא צבע המתקיים, והוא דעת רבינו גרשום (נמס' מנחות דף מא: - ואולי גם התוס' ס"ל קן), שכתב וז"ל, רב יהודה מסר גלימא עם תכלת לקצרא, ומפייסו שיהיה שלא יתקלקל מראה התכלת, רב חנינא עביר לי סוסא, היה כורך התכלת בחושין אחרים כדי שלא ישנה מראהו ע"כ, ולכאורה צ"ב הלא אם תכלת עובר רק ע"י צפון, למה חשש רבי יהודה שהכובם ישתמש עם צפון לכיכוס בגדיו, הלא גם הכובס יודע שצפון צבעא נמי מעביר, ולמה ישתמש עם צפון לכיכוס בגד צבוע בתכלת, אלא ע"כ שרבינו גרשום ס"ל שגם שאר הסממנים משבע סממנים יכולים להעביר תכלת, ולא סבירא ליה כלל שתכלת הוא צבע המתקיים ורק מי רגלים יכול להשתמש לסימן להגיד הצדק עם מי, (ונדחק גדול אפשר לפרש, שמשש שהכובס יסבור שהוא הלא אילו, ולכן ישתמש עם לפון ולא משמע כו).

היוצא מן כל אלו השיטות שקלא אילן היא צבע שאינו מתקיים, ואעפ"כ אינו נכחית כששורין אותו בצפון, שהוא דבר שמעביר צבעים שכן טבעו, משא"כ תכלת הגם שהיא אכן צבע המתקיים, מכל מקום אינו עומד כששורין אותו בצפון, שהוא דבר המעביר צבעים, שגדר דבר המתקיים אינו מה שמתקיים אף על ידי דבר המעביר צבעים.

אח"כ 1234567

"אופן הצביעה והבדיקה"

ועתה אשתדל לבאר אופן עשיית וצביעת קלא אילן, הגם שמעט מעט נזכר מזה בספרים מ"מ יש בזה די באר, והנה אופן עשייתו הוא שנוטלין עלי איסמים, ושורין אותן במים, וכח השרף שבעלן נכנסין במים, והמים הם עדיין בלי גוון, רק החומר נמצא בתוכו, והמים הנזכרים כשמגיע להם אקסידשע"ן הופכים לכחול דומה לתכלת, ולכן חובטין אותן המקלות ומגיסין בה, כדי שיכנס מהר הרבה אקסידשען, וכשנגמר הוא צבע חזק לעצמו מאד, והוא הנקראת אינדיגא, ומפני חוזקו עומד לעצמו אינו נכנס בצמר, ולכן אופן צביעתו הוא שמכניסין בה מי רגלים שטבעם שמוציאים האקסידשע"ן, וחוזר הצבע לגוון צהוב (געיל), וזה נקרא בלע"ז רעדאקשע"ן, ואז מכניסין הצמר בתוכה, ונכנס החומר בתוך הצמר, ומוציאין הצמר משם, וכשמגיע לאויר האקסידשע"ן (או שמקלחין מים עליו) חוזרין מראהו, והוא כחול דומה לתכלת, והוא חזק מאד בתוך הצמר שכמו שלא רצה ליכנס לתוכו אף אינו יוצא מתוכו, ואינו עובר אף ע"י צפון כגון בזמנינו החומר הנקרא בלע"ז ש בלע"ז, ועיין בתוספתא (עבודה זרה פ"ו ה"א) דאיתא: קלא אילן שדשו בעצי אשירה ישרף, אחרים אומרים מטילין אותו לחומר עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה, והדברים מובנים לפי מה שכתבתי ועיין בשו"ת תורת אמת (לרבי אהרן בן יוסף ששון, סי' קל"ט) שכתב בתוך דבריו ואעפ"י שבגיג' של צביע' יש בחיג' אחרת שיש ריח רע גדול מבגיגית של השתנה לפי שבגיג' של צביעה מגיסין והריח רע הוא יותר חזק וקשה וכו' עכ"פ מבואר הכא שאופן הצביעה הוא בגיגית של מי רגלים שמגיסין בה וכ"ז הוא כמו שכתבתי אופן צביעת קלא אילן. וע"ע בשו"ת מהר"י בן לב (חלק ג סימן לג).

והנה בגמ' (מנחות דף מ"ג:), איתא אופן לבדוק תכלת אם אינו קלא אילן, וז"ל הגמ': רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה מייתי מגביא גילא, מיא דשביליתא, ו"מימי רגלים" בן ארבעים יום, ותרו ליה בגווייהו מאורתא ועד לצפרא, "איפרד חזותי" פסולה, לא איפרד חזותי" כשרה" ע"כ, והנה להבין דברי הגמ' הלא כבר הקדמנו וכתבנו לעיל שלצביעת הקלא אילן השתמשו בחומר המוציא אקסידשען והוא מי רגלים, שע"י שמכניסין מי רגלים בתוך הצבע נחלש הצבע ועי"ז נכנס הצבע לתוך הצמר ממילא אפשר להבין בפשטות הבדיקה, דדבר פשוט הוא שכשמחזירין את הקלא אילן לתוך מי רגלים, חוזרין הדברים לקדמותן, דהיינו שהקלא אילן חוזר מראהו למראה המים, ואז בקל ע"י מיא דשביליתא ומי תלתן הם יוצאין מן הצמר, והקלא אילן יפרד חזותי, והדברים שכתבתי הם פשוטים למבינים.

זרש יעץ להמן לתלות את מרדכי לפני שיתפלל שחרית

בס' אורה ושמחה [מבעל שבט מוסר, אסתר ה' י"ד] כתב שזרש הרשעה אמרה להמן שילך בבוקר מוקדם לפני הגץ החמה לומר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו קודם שיתפלל מרדכי תפילת שחרית ויענהו ה' יעו"ש.